

De woorden van de ander

Leïla Slimani

De woorden van de ander

Over taal en polarisatie

Uit het Frans vertaald door Gertrud Maes

Wereldbibliotheek

Oorspronkelijke titel *Assaut contre la frontière*

© 2026 Éditions Gallimard

© 2026 Nederlandse vertaling Gertrud Maes / Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Omslagontwerp Studio Rouwhorst + Van Roon

Foto auteur © Getty Images

NUR 320

ISBN 9789028454880

ISBN 9789028454897 (e-book)

www.wereldbibliotheek.nl

Wereldbibliotheek maakt deel uit van Park Uitgevers

Alle literatuur is een stormloop op de grens.

– Franz Kafka, *Dagboek*.

Deze tekst is voortgekomen uit een opdracht van het radiostation France Culture, naar het idee van Tiago Rodrigues, directeur van het Festival d'Avignon, waar in 2025 het Arabisch de gasttaal was. Een eerste versie heb ik op 8 juli 2025 voorgedragen op de binnenplaats van het musée Calvet, onder regie van de fictieteams van France Culture, sinds jaar en dag partner van het festival. Dank aan hen allen.

I k heb vaak dezelfde nachtmerrie. Een schrikwekkende nachtmerrie, in een decor dat wisselt zonder dat de angst afneemt. Ik ben in een rechtszaal, maar het zou ook een school of zelfs een kerk kunnen zijn, want ik sta achter een rij banken van donker hout. Om me heen zijn er alleen maar mannen. Ik weet dat mijn beurt om te spreken komt, mijn mond is droog, mijn handen zijn vochtig. Ik schaam me zonder goed te weten waarom. Een rechter met een muizengezicht en loszittende tanden vraagt me mijn verhaal te doen. Ik begin met me te rechtvaardigen. Ik praat heel vlug. Opgewonden. Ik spreek Frans. De rechter onderbreekt me kortaf. Hij zegt: 'We zijn hier niet in Frankrijk. Spreek Arabisch.' De tranen springen me in de ogen en ik ben verlamd van angst. Ik draai me om naar de man naast me, een man zonder gezicht, maar ik weet, zoals

je in dromen dingen weet, dat hij me niet kan helpen. Ik zoek naar mijn woorden. Er komt niets en dan begrijp ik dat ik heb verloren, dat ik nooit mijn onschuld zal kunnen bewijzen.

Mijn grootmoeder vertelde dat toen ik klein was en ze me kwam opzoeken, ik haar altijd begroette met: *'el bela, el bela, el bela'*, wat in kinderlijk Arabisch 'buiten, buiten, buiten' betekent. Samen doorkruisten we de straten van mijn wijk. Ik herinner me een kleine villa waarvan de eigenaars kippen hadden die door de tuin met mispelbomen renden. Ik zie weer de donkere gordijnen die het interieur van een ander huis aan het oog onttrokken en mijn grootmoeder die mijn nieuwsgierigheid wekte met allerlei verzonnen griezelverhalen over de bewoners, die je nooit zag. Samen spraken we met voorbijgangers, en het kwam voor dat burens, vanaf hun balkon, uitnodigden om boven te komen. 'Kom theedrinken. Dat kleine meisje is zo'n schatje, we willen haar ontmoeten.' Welk idee had ik toen van de grenzen die door ons bestaan lopen? Ik was op die leeftijd dat je nog denkt dat de dieren kunnen praten, dat de planten ons verstaan en dat er spoken verstopt zitten in de slaapkamerkasten. Ik was op die leeftijd waarop je geen weet hebt van afstanden en tijd,

waarop alles tegelijkertijd oneindig dichtbij en echt heel ver weg lijkt. Die leeftijd waarop ik geen onderscheid maakte tussen werkelijkheid en fictie, waarop ik woedend kon ruziën met mijn zusjes over wie van ons Jo was, de schrijvende dochter van dokter March, en wie zich mocht vereenzelvigen met Amy of Meg.

In die tijd was het Arabisch van mij: de taal die Darija wordt genoemd, de inheemse taal van Marokko, een taal van de creolisering, een synthese van het Amazigh en het Arabisch, maar ook met invloeden uit het Frans en het Spaans. In die taal zei mijn nanny voor het slapengaan aftelversjes voor me op. En in die taal praatte ik met mijn grootmoeder uit de Elzas. Zij beheerste het Darija tot in de perfectie, zonder overigens ooit haar Duitse accent te verliezen. Ze hield ervan, speelde ermee, waardeerde de poëzie, de humor, de kneedbaarheid. Toen ze in Marokko kwam wonen, aan het einde van de jaren veertig, wilde ze het meteen leren, en daarmee distantieerde ze zich van de kolonisten, die voor de inheemse taal niets dan minachting hadden. In de medina van Meknès, waar ze een aantal jaren heeft gewoond, ging ze op het dak van het huis zitten en slingerde ze de voorbijgangers obscene woorden naar het hoofd. Toen ze haar antwoord be-

gonnen te geven en haar op haar beurt beledigden, was ze blij.

Hoewel het Darija dagelijks door de Marokkanen wordt gesproken, heeft het geen enkele officiële status en wordt het niet onderwezen, omdat het tot voor kort niet werd geschreven. Het werd lange tijd in diskrediet gebracht, verbannen naar de rang van dialect, bestempeld als ordinair en niet te onderwijzen, en het werd geminacht door de macht, in tegenstelling tot het klassieke Arabisch, heilige taal, taal van het panarabisme en de cultuur. Op dezelfde wijze werd het Berbers niet erkend, vanwege het ideaal: één land, één geloof, één taal.

Toch ben ik opgegroeid in een meertalige wereld. Het bevreemde me niet dat ik mijn ouders Frans met elkaar hoorde spreken. Mijn zussen en ik klommen stiekem op een trapje om bij de pick-up te kunnen en te luisteren naar liedjes van Jacques Brel of Léo Ferré, waarvan mijn ouders in trance raakten. Ik herhaalde, zonder ze te begrijpen, de woorden ‘anarchisten’ en ‘schelmen’, ik ontdekte dat sigaretten kunnen ‘bidden’ en mannen kunnen ‘pissen op de trouweloze vrouwen’. In het achterland van Meknès, waar ik al mijn vakanties doorbracht op de boerderij van mijn grootvader, spraken de arbeiders Chelha, een Berbers dialect. Ze

waren onze speelkameraden, en als je het familiegeheugen moet geloven, beheerste ik hun taal tot mijn zesde. Nu weet ik alleen nog de woorden ‘schildpad’ en ‘brood’ – *fkroun* en *aghrom* – maar ik heb wel de warme herinnering aan een minerale taal, die rolt in je mond, een taal van herders en dichters, levendig als een snelstromende beek. Ik was ook vertrouwd met het Duits, dat de moedertaal van mijn grootmoeder was, een taal waar ze heel veel van hield, waarvan ze de dichters en musici bewonderde. Ik heb het haar vaak met haar vrienden horen spreken, maar vreemd genoeg heeft ze het haar kinderen niet geleerd. Die taal was haar geheim, haar schuilplaats, haar kamer voor zichzelf. Mij leek het dat als ze zich in die taal uitdrukte, ze een totaal andere persoon was. Haar gebaren, haar stembuigingen, haar manier van lachen waren anders en dat wekte mijn jaloezie. Mijn grootmoeder had een ander leven, dat mij buitensloot en waarvan ik niets begreep. Tot slot was er het Spaans, de taal van de zomer wanneer we met mijn ouders naar de Middellandse Zee-kust gingen. In die voormalig Spaanse kolonie waren we supporter van Real Madrid of Barcelona, aten we tapas op zijn Marokkaans en gingen we ons brood kopen bij de *panaderia*. In *De behouden tong* vertelt de Bulgaarse schrijver Elias Canetti over zijn jeugd. ‘Er

was dikwijls sprake van talen, zeven of acht verschillende werden alleen al in onze stad gesproken [...]. Ieder somde de talen op die hij kende, het was belangrijk er vele te beheersen, door de kennis ervan kon men zichzelf of andere mensen het leven redden.' Ja, een vreemde taal spreken was een superkracht en ik ken talloze anekdotes die mijn grootmoeder vertelde over gevaarlijke situaties waaruit ze zich had kunnen redden, dankzij het feit dat ze Arabisch of Duits sprak.

En toen brak dit meertalige paradijs in stukken en begreep ik naarmate ik opgroeide dat ik in een wereld leefde die was doorsneden van grenzen, tussen sociale klassen en tussen talen. Ik zat – net als Mia, personage in mijn laatste roman *Neem het vuur mee* – op het Descartes-lyceum, een enclave waar een elite werd voortgebracht die naar buitenlands model en in een vreemde taal was opgevoed, en die er, volkomen losgezongen van het land waarin ze leefde, zonder slecht geweten zou kunnen heersen. De Franse taal, die taal van een zogenaamd 'hogere' cultuur en literatuur, overheerste toen alles. Op diezelfde school kreeg ik ook klassiek Arabisch. Sommige docenten lieten ons de Koran opzeggen en in plaats van ons te vertellen over literatuur, poëzie, de kracht van woorden, bleven ze er bij ons op

hameren dat het Arabisch een heilige taal was en wij er niet mee mochten doen wat we wilden. Zonder dat we het doorhadden waren we verstrikt geraakt in machtsverhoudingen. Over het Arabisch onderwijs werd denigrerend gedaan, de docenten werden bespot en onze ouders leken zich geen zorgen te maken over onze slechte cijfers voor dat vak, zolang we maar voldoende voor wiskunde haalden. De Franse taal werd daarentegen in verband gebracht met macht en succes. Het Frans was de taal van de rijken, een taal van een besloten kringetje die de bourgeoisie graag gebruikte, zoals ouders die een vreemde taal spreken in het bijzijn van hun kinderen zodat die hen niet verstaan. Ik besefte overigens nog niet hoe uitzonderlijk de keuze van mijn grootmoeder was om Arabisch te leren. In de tijd dat ik tiener was, kon het merendeel van de buitenlanders die in Marokko woonden, soms al twintig of dertig jaar, zich niet in het Arabisch verstaanbaar maken. Ze zeiden dat het onnodig was om je daarvoor in te spannen, dat 'iedereen Frans sprak' en dat 'het Arabisch te moeilijk was'. Achter de deuren van de klaslokalen heb ik vermoedelijk nog een tijd over 'el bela, el bela' gedroomd, maar de wereld spande al samen om me te temmen en de grenzen begonnen hun schaduw over mijn bestaan te werpen.

Als ik geen Arabisch sprak, kon ik dan wel volledig Marokkaans zijn? Kon ik bij mijn eigen land horen en er mijn plek vinden? Filosoof Emmanuel Levinas vertelt dat zijn familie, joden uit Litouwen, door de oprukkende Duitsers de wegen van ballingschap op werd gedreven. Vanaf die tijd begrijpt de jonge Levinas dat zijn bestaan onophoudelijk kan kantelen, maar bij die verwarring en die omzwervingen zorgt zijn vader er altijd voor, waar ze ook zijn, een leraar Hebreeuws te vinden. Voor hem was dat 'het basiselement van welbevinden'. Deze gedachte van de taal als toevluchts-oord, als geheugen dat door de tijd en de ruimte reist, ankerpunt in de omzwerving, vinden we terug bij Canetti, de Bulgaar van Sefardisch Spaanse oorsprong. 'In de loop der eeuwen sedert hun verdrijving was het Spaans, dat zij onder elkaar spraken, erg weinig veranderd.' Met mijn vader is die draad geknapt. De draad van het geheugen is gebroken. Ik denk dat hij zich ervoor schaamde dat hij zijn taal niet aan mij had weten door te geven. Dat hij zich ervoor schaamde ons op een bepaalde manier te hebben losgescheurd van een traditie, van een erfenis, van het doorgeven van een familiegeschiedenis. Hij zou zich vermoedelijk nog meer hebben geschaamd als hij had gemerkt dat ik bij zijn begrafenis niets begreep van de gebeden die de voor-

gangers opzeiden en ik niet in staat was de condoleances die in het Arabisch tot me gericht werden, te beantwoorden.

Roland Barthes zegt dat een schrijver speelt met zijn moedertaal, oftewel met 'het lichaam van zijn moeder', 'om het te loven, het te verfraaien of om het aan stukken te snijden'. En het lichaam van mijn vader dan? Daar speel ik ook mee, daar draai ik omheen, al zo lang als ik schrijf. Dat roerloze lichaam, dat gevangengezette, gekluisterde lichaam, dat dode lichaam, dat lichaam van de taal die ik niet spreek. Misschien is dit wat ik steeds heb gedaan. Mijn taal proberen te vinden, mijn woorden proberen te vinden om mijn onschuld te bewijzen.

Volgens mij is elke roman een poging om antwoord te geven op een vraag. En de vraag waaruit mijn trilogie is voortgekomen en waar die om draait, is deze: waarom spreek ik mijn taal niet? Het Arabisch, wat betekent dat voor mij? Eraan denken, aan de Arabische taal, betekent een mengeling voelen van verdriet en schaamte, van woede en frustratie. Hoe zou ik u kunnen vertellen, u laten begrijpen dat ik de taal die de mijne zou moeten zijn, spreek als een kind? Dat ik leef met een fantoomtaal zoals je spreekt over een fantoomledemaat, waarvan je voelt dat het er nog zit terwijl het is geamputeerd. Ik heb die taal overal gezocht. Ik heb ernaar verlangd, ik heb hem achtervolgd, ik kon onbekenden op straat achternalopen, gewoon omdat ze die vertrouwde klanken uitspraken. Ik zou makkelijk de woorden van de Libanese schrijfster en schilde-

res Etel Adnan voor mijn rekening kunnen nemen: ‘Ik was die taal uitgezet. Ik heb hem tot mythe verheven, tot een soort verloren paradijs.’

Alles zou anders zijn geweest.

Alles zou anders zijn geweest als mijn land niet in 1912 was gekoloniseerd. Als mijn grootvader geen dienst had genomen in het koloniale leger en zich niet als vrijwilliger had aangemeld om te vechten tegen het nazisme. Als hij niet in een dorpje in de Elzas een avontuurlijk meisje had ontmoet.

Alles zou anders zijn geweest als mijn vader niet naar de Franse school was gegaan. Een vriend van mijn grootvader had hem ervan overtuigd dat hij dat jongetje met die bijziende maar schrandere ogen moest inschrijven bij de school van de kolonisten. Mijn vader was een briljante leerling. Dat zeiden alle mensen die hem hebben gekend tegen me. Er waren heel weinig Arabieren op school en mijn vader was later van mening dat die status van ‘minderheid’ hem ertoe had aangezet zijn uiterste best te doen. Hij was vervuld van een soort razernij, een honger naar wraak zonder dat hij goed wist wat of wie er het doelwit van was. De kleine Othmane werkte stug door. Hij leverde zijn werk altijd als eerste in. Hij maakte het huiswerk van de